

Живомир ЈЕРЕМИЋ МОДЕЛАР

МОЈЕ УЧЕШЋЕ У РЕВОЛУЦИЈИ

I

Кратка аутобиографија*)

Рођен сам 11. јануара 1920. године у селу Јеловику, општина Аранбеловац, од оца Божицара и мајке Миленије. Моји родитељи су пореклом земљорадници; отац из села Шутаца, из сиромашне, а мајка из села Јеловика, из средње имућне сељачке породице. Отац ми је у прво време био занатлија, имао је своју опанчарску радњу у Аранбеловцу, а потом у Лужницама код Крагујевца. Пошто је отац због презадужености пропао са радњом родитељи су прешли у Крагујевац и запослили се као радници у Војнотехничком заводу.

Основну школу почео сам да похаћам у Лужницама, а завршио сам је у Крагујевцу. И први разред гимназије завршио сам у Крагујевцу. После мајчине смрти и недостатка средстава за даље школовање отац ме даје на изучавање браварског заната код мајстора Миливоја Марковића. Десет месеци касније, при склапању уговора, лекарска комисија забранила ми је, из здравствених разлога, да наставим изучавање овог заната. Био је ово, у ствари, споразум између послодаваца и лекара јер су на тај начин послодавци имали бесплатну радну снагу. Две трећине тог времена провео сам код газдине куће и само кат-кад долазио у радионицу.

Ускоро после мајчине смрти почиње и отац да побољева, пада у постељу и након десетак месеци умире и он па тако у петнаестој години остајем без оба родитеља.

Пошто сам остао без средстава за живот прихвата ме тетка (очева сестра) која је и сама била радница ВТЗ у Крагујевцу. Нисам хтео потпуно да паднем на теткино издржавање па сам почео сам да радим код две имућније крагујевачке породице. Моја обавеза је била да им нацепам дрва, пре њиховог устајања подложим ватру, донесем воду, купим хлеб и друге намирнице потребне за тај дан. Поподне

*) Живомир Јеремић Моделар умро је 1979. године.

сам проводио у Соколани, био сам активан вежбач, а увече сам радио као разводник или гардеробер у крагујевачком позоришту које је такође било у згради Соколане. Тако сам зарађивао средства потребна за живот.

Захваљујући неким познанствима, склопљеним у Соколани, и уз извесну помоћ породица код којих сам радио примљен сам на изучавање моделарског заната у Војнотехничком заводу. Радионица у којој сам учио занат имала је петнаестак мајстора, скоро сви били су питомци Више војнотехничке школе у Крагујевцу. То су били вршни мајстори, врло образовани и напредни људи, верујем да су већином били симпатизери КПЈ а за неке знам да су били и чланови Партије. Какви су они били људи најбоље може да илуструје следећи податак. Ни један од нас тројице њихових ученика за све време од три године док смо били шегрти није добио ни један шамар нако је било момената када смо их итекако заслужили. На време смо положили калфенске испите са врло добрим успехом и сва тројица смо постали чланови КПЈ још 1940. године. Један је Божа Козомарић, прва жртва Крагујевачког партизанског одреда (погинуо 1941. године при нападу на железничку станицу Кнић), а други Милан Колаковић, који је године рата провео у немачком заробљеништву.

Изучавање заната у оваквој средини било је — после тортуре и силних батина које сам добијао од мајстора, газдарице, калфи и старијих шегрта — песма над песмом. Овде су нам мајстори прилазили као себи равним, са пуно такта и разумевања за све наше проблеме, учили су нас занату али и животу. Врло често смо од њих добијали књиге на читање. Кад би их враћали дискутовали би са нама шта нам се у књизи посебно допало. На тај начин су проверавали да ли смо књигу прочитали, а касније и како смо је разумели.

У другој години изучавања заната постао сам члан Удружених радничких синдиката, члан омладинске секције КУД „Коста Абрашевић” и учесник курса есперанта. Постепено су нас учили и укључивали у раднички покрет. Тако сам ја за време предизборне кампање за изборе Милана Стојадиновића ухапшен на једном збору због растурања летака и истеран из ВТЗ у Крагујевцу. Одмах сам, по препоруци мојих мајстора, добио запослење у фабрици авиона у Краљеву. Овде ме је прихватио друг Чеда Васовић, снајдер, стари комуниста, са којим сам у прво време и становао и уз његову помоћ наставио активни рад у Урсовом синдикату (подружница дрводељаца) и КУД „Коста Абрашевић”.

После велике радничке забаве, одржане 1939. године у Краљеву у хотелу „Париз”, у чијем сам програму учествовао и ја (играо сам Миткета у „Путу око света” и рецитовао песму „Црвена” Косте Абрашевића) примљен сам у СКОЈ. Убрзо затим изабран сам за секретара скојевског актива.

После погребa друга Митра Луковића, студента из Краљева, који је погинуо у сукобу са полицијом у демонстрацијама, бивам ухапшен, истеран из фабрике и протеран за Крагујевац. Пошто у

Крагујевцу нисам могао да добијем посао, одлазим у Београд и запошљавам се у фабрици авионских мотора у Раковици. Након десетак дана добијам отказ јер су им стигли подаци о мом отпуштању са посла у фабрици авиона у Краљеву.

Из Београда сам дошао у Ваљево, средином 1940. године, пошто сам сазнао да фабрика „Вистад“ тражи моделаре. У Ваљево сам стигао касно у ноћ, па како нисам имао новца јутро сам сачекао на клупи у кафани „Сунце“. Рано сутрадан отишао сам у „Вистад“, примљен сам на посао, добио сам чекић, клешта и пакло ексера, посао ми је био да кујем данца на сандуке за паковање ручних и авио бомби. Много важније у овом моменту било је да сам добио 2,50 пара по сату од чега ипак није могло пристојно да се живи.

По подне, пошто сам обезбедио смештај, пошао сам у синдикат и пријавио се дрводељској подружници. Нешто касније наишао је друг Обрад Стефановић, столарски радник, кога сам упознао у Краљеву. Обрадовао сам му се као неком најрођенијем, он је то приметио и одмах ми је пришао. Дуго смо разговарали, интересовао се како сам напустио посао у Краљеву, јесам ли нашао посао, интересовао се и за неке другове из Краљева. Из овог разговора видео сам да Обрад добро познаје мој рад у Краљеву.

Од неких другова обавешен сам да фабрика обуће „Бата“ у Борову тражи моделаре па сам одлучио да се сутрадан обратим Борову и затражим посао. Након неколико дана откривен је неспоразум који је настао приликом мог пријема на посао. Сазнали су да нисам столар већ моделар и добио сам да радим пробу. Сутрадан добио сам депешу из Борова да могу да дођем на посао. Пошто сам успешно завршио пробу добио сам 8 динара на сат и остао да радим у „Вистаду“.

Једно вече позвао ме је радник Риста Михаиловић да проше-тамо. Док смо ишли улицама Ваљева говорио ми је о борби радничке класе, о бољем и праведнијем друштву у коме неће бити експлоатације. Говорио ми је о авангарди радничке класе — КПЈ. Стали смо на раскрсници код цркве. Наслоњен на бандеру говорио ми је о херојском држању другова Георги Димитрова и Крсте Попиводе, другарице Цане Бабовић и других пред класним непријатељем. Једног момента застао је, погледао ме и упитао да ли сам спреман да postanем члан КПЈ и да, уколико устреба, поднесем сва мучења и не одам другове са којима радим. Ово питање ме је изненадило јер сам себе сматрао комунистом (нисам правио разлику између СКОЈ-а и КПЈ). Риста је одмах схватио о чему се ради и објаснио ми је разлику. Дао сам свој пристанак. После неколико дана присуствовао сам првом партијском састанку који је одржан концем септембра или почетком октобра 1940. године (тачног датума се не сећам) у једној соби на спрату кафане „Београд“. Било нас је присутно пет-шест. Секретар је био Рата Васиљевић, а на састанку су учествовали Вита Пантовић, Радомир Топаловић, Анка Даус, вероватно их је било још али се ја сада не сећам.

Некако по пријему у Партију именован сам за члана Окружног комитета СКОЈ-а за ваљевски округ. Секретар Комитета био је Миливоје Радосављевић.

У овом периоду Партија је имала пуне руке посла, а самим тим и сваки комуниста понаособ. Требало је линију Партије пренети у масе, зашта смо користили све расположиве форме. На овим састанцима најчешће је неко од другова говорио или је читан неки материјал а затим се о прочитаном материјалу дискутовало.

Било је у то време у Ваљеву веома живо, једна акција смењивала је другу. После штрајка радника „Вистада“ штрајкују дрводелци, затим кожарци, грађевински радници па затим баци Средње пољопривредне школе и др. Поред редовног рада у фабрици организована је широка мрежа за прикупљање помоћи породицама другова који су били у штрајку. Сећам се како смо за време штрајка баци Средње пољопривредне школе на ваљевском корзоу увече скоро легално прикупљали помоћ за штрајкаче.

Мислим да је један од првих мојих задатака био да организујем растурање легалне радничке штампе у предузећу „Вистад“ („Раднички тједник“ и др.). Затим сам извесно време — од преношења партијске технике из села Бујачића, од куће друга Саватија Станишића, у село Забрдицу — био везан за технику Окружног комитета КПЈ. Мој задатак је био да технику снабдевам потребном количином хартије и штампарске боје и да готове материјале (прогласе, летке, билтене и др.) преносим од „штампарије“ до везе у Ваљеву.

Догађаји који су уследили дали су оцену нашег рада. Мислим да је Партија и радничка класа „Вистада“ и Ваљева спремно дочекала мартовске догађаје и одлучно рекла „Не!“ као што су рекле и све слободољубиве демократске снаге широм наше земље.

У априлском рату сам, као и стотинак других омладинаца, одазивајући се позиву КПЈ, сврстан у Омладинску добровољачку чету јер нисам био војни обвезник. Повлачили смо се ка Ужицу и 15. априла 1941. године доживљавам своје прво ватрено крштење у борби са Немцима, приликом заузимања Ужица. Из Ужица се повлачим за Вишеград где ме затиче капитулација бивше југословенске вајске. Из Вишеграда, са групом од око десетак другова, долазим у Ваљево. (Са овом групом кретао се до Ваљева и научник Павле Савић).

Иако првобитно нисам намеравао да останем у Ваљеву, на инсистирање неких другова мењам одлуку и остајем у Ваљеву.

Уласком у Ваљево Немци су фабрику „Вистад“ затекли у потпуно исправном стању, а имајући у виду њен производни програм било им је стало да је, што је пре могуће, ставе у погон. Тако сам се и ја, иако нисам намеравао да се враћам у фабрику и радим за окупатора, поново нашао у њој али сада по партијском задатку — да организујем изношење оружја и муниције из „Вистада“ и одашвањање у одред. На томе сам радио све до одласка у одред. За ово време изнета су два митраљеза, око шездесет бомби и око 500 пушчаних

метака. А пред одлазак у одред, у једној колективној акцији у којој је учествовало 7 омладинаца, изнели смо 12 сандука ручних и један сандук авионских бомби.

После одлуке о изласку 16 другова — радника „Вистада“ у партизане учествујем 14. августа 1941. у диверзији у предузећу. Том приликом смо уништили производно-контролни алат за израду специјалних упаљача за потребе немачке армије и то око 40.000 упаљача за месец дана. Уништили смо тада и више најосетљивијих машина тако да је алатница, уз велике напоре, могла да проради тек кроз 3—4 месеца. После ове акције напустили смо град и отишли у партизане.

Од 15. августа 1941. године сам борац Рађевско-азбуковачке чете Ваљевског народноослободилачког одреда која се тада налазила код Толисавачких колиба на планини Рожњу. Партизанску заклетву положио сам на Милетиној коси пред штабом одреда и друговима Фићом и Роћком.

У прво време учествовао сам у акцијама прикупљања оружја и муниције на терену, паљењу општинских архива и др. Прва борба у којој сам учествовао вођена је код Осечине, приликом преласка пута Ваљево — Лозница, са жандармеријском заседом. Затим учествујем у борбама за ослобођење Столица и Крупња. Након заузимања Крупња постављен сам за комесара Шесте чете Рађевског батаљона са којом учествујем у борбама са Немцима при њиховим покушајима испада из града и деблокаде Ваљева. Касније сам учествовао у борбама које је одред водио на Тометином пољу, Дивчибарама, Лесковицама, у Голој Глави, Дружетићу и другим местима све до 6. марта 1942. године када сам са делом Ваљевског партизанског напустио Србију и прешао у Босну.

Период од 1. јануара до 6. марта 1942. године био је за мене најтежи у целокупном мом партизанском ратовању. Фашистичком окупатору и домаћим издајницима пошло је за руком да нас лише слободне територије и набаце на планински масив Повлена, Маљена, Сувобора и Медведника. Настојали су да нас у скоро свакодневним изнурavajuћим борбама разбију и униште. Непријатељске снаге биле су бројно и технички вишеструко надмоћније а наше преморене и изнурене, са слабом одећом и обућом, без скоро икаквих средстава за исхрану. Зима је била незапамћено сурова. Поред свих ових недаћа најтеже нам је падала несташица муниције за пешадијско наоружање. Кад данас размишљам о оном времену чудим се самом себи шта је све жив човек могао да издржи.

Сећам се момената када сам са шајкачом у руци ишао од борца до борца да бих сакупио нешто муниције за пушкомитраљезе и митраљезе. Борци су пуцали само када су били сигурни да ће сваки испаљени метак погодити непријатеља. Морали смо водити рачуна о сваком метку.

За мене је овај период био посебно тежак јер су ми ципеле изгореле у ноћи између 31. децембра 1941. и 1. јануара 1942. године у Драгодолу, док смо дочекивали Нову годину. Читава два зимска месеца ишао сам завијајући ноге у крпе, а познато је какви су мразеви и како је оштра била та зима.

После десетак дана проведених по преласку у Боону у Борикама, где смо се одмарали, дошли смо у Фочу где се тада налазио Врховни штаб. Једног дана посетио нас је друг Тито и одао нам признање за надчовечанске напоре и жртве које смо дали у борбама против непријатеља наших народа. Од тада смо, изузев неколико другова, сви остали у саставу јединице за обезбеђење Врховног штаба. У овој јединици био сам најпре борац, затим курир Врховног штаба, а на Оштрељу постављен сам на дужност комесара чете. Од формирања Пратећег батаљона Врховног штаба био сам његов комесар. На овој дужности остао сам све до изласка из V непријатељске офанзиве када сам отишао за политичког комесара I инжењеријског батаљона Врховног штаба.

Првог марта 1944. године крећем из Дрвара са групом руководиоца за Србију, одлазимо по наређењу Врховног штаба. У овој групи налазили су се од Ваљеваца и другови Петар Јовановић Комирићанац (попинуо 1944, проглашен за народног хероја) и Богосав Митровић Шумар, сада генералмајор у резерви. Неде у околини Чајничана Лиму ухватили смо везу са јединицама II пролетерске дивизије са којима смо покушали да се пробијемо у Србију. У првом продору потиснути смо са Мравињаца изнад Ваљева од јаких непријатељских снага, а у другом покушају са Ушћа на Ибру морали смо се, због малих залиха муниције и рањеника, повући преко Златара за Црну Гору, у Беране. У Беранама смо се одморили, попунили јединице муницијом, тешке рањенике послали на лечење, у Бари. На тај начин су створени услови за нови продор наших снага у Србију. После разговора са другом Момом Марковићем, политичким комесаром Главног штаба за Србију, постављен сам за полит. комесара I батаљона Треће српске бригаде II пролетерске дивизије.

Ударна група, састављена од V крајишке и II пролетерске дивизије, под командом Пеке Дапчевића, креће из ширег рејона Берана преко новопазарског Санцака за Србију. У маршу без одмора избијамо на леву обалу Ибра, разбијамо јаке непријатељске снаге и под борбом форсирамо Ибар. Наше снаге, избијајући на Копаоник, разбијају четнике Кесеровића. Неке наше јединице имају на Копаонику дупло више заробљених четника од свог бројног стања. Спустишмо се према Куршумлији, Прокупљу, Лебанама... Народ Пусте реке, Топлице и Јабланице дочекао нас је као своју децу, своје најмилије. Пошто смо се одморили и попунили бригаду новим борцима, кренули смо према Крушевцу.

На два-три дана пре заузимања Крушевца постављен сам за политичког комесара III српске ударне бригаде. На овој дужности учествујем са бригадом у борбама за ослобођење Крушевца, Краљева и Чачка и на Сремском фронту све до ослобођења земље.

По завршеном рату службовао сам углавном у јединицама Скопске и I армијске области обављајући разне партијско-политичке дужности. Био сам секретар основне организације Савеза комуниста, члан батаљонског и бригадног бироа Партије, секретар бригадних ко-

митета, члан дивизијског комитета и члан партијског опуномоћства ЦК КПЈ за Скопску и I армијску област и Београдског и Крагујевачког војног подручја. После рата завршио сам Вишу партијску школу „Буро Баковић“ Централног комитета КПЈ и Вишу војну академију (VI класа) са врло добрим успехом.

Пензионисан сам у чину генерал-мајора.

За рад и заслуге у рату и мирнодопској изградњи одликован сам: Орденом за војне заслуге са великом звездом, Орденом партизанске звезде са сребрним венцем, Орденом заслуга за народ са сребрним зрацима, Орденом братства и јединства са сребрним венцем, Орденом за храброст, Орденом за војне заслуге са златним мачевима, Орденом партизанске звезде са пушкама и Орденом народне армије са сребрном звездом. Носилац сам Партизанске споменице 1941.

5. јануара 1977. године.

(Збирка мемоарске и документарне грађе о радничком покрету и НОБ-у Међуопштинског историјског архива у Ваљеву, бр. 20).

II

Први дан у партизанима

Са групом од четрнаест другова отишао сам у партизане из фабрике „Вистад“.

Негде на периферији Ваљева, у борићима, сачекао нас је курир Ваљевског одреда, друг Вјекослав Споја, који нас је водио у Рађевину. Кретали смо се углавном поред пута Ваљево — Лозница, са десне стране. Код Осечине смо прешли на леву страну. Друг Споја нас је упозорио да говоримо шапатом, јер непријатељ има заседе на путу. Сећам се, дошли смо тако до Петрине стене, ту је велики извор веома хладне воде. Одморили смо се мало, а Споја нам је рекао да је ту граница наше републике и да одатле можемо и да певамо, а не само гласно да причамо. Тада се Рађевска чета, у коју смо ишли, налазила негде код Толисавачких колиба.

Били смо ненавикнути на маршовање и дужа пешачења, живели смо у граду, па смо се веома уморили. Одједанпут се проломило: „Стој!“ То „Стој!“ дало је свакоме од нас снаге да бежи као зец, јер нас је стражаор нашег Одрода изненадио и уплашио. Видео се само врх цеви његове пушке и врх качкета. Споја му је одговорио „Стали смо!“, пришао му и мало затим позвао и нас да прођемо и тако смо дошли у Одред. Тада је чета бројала тридесета-четрдесет бораца. Добили смо вечеру и преспавали.

Сутрадан са нама је разговарао Жикица Јовановић и рекао нам шта се очекује од нас. Дотле је Рађевску чету, што није био случај са Колубарцима, сачињавало мало радника. Углавном су то били другови са села и нешто интелектуалаца. Нас 14 из предузећа и још, ми-

слим, двојица-тројица из Ваљева, исто радника, знатно смо побољшали класну структуру чете. Жикица је говорио о перспективи устанка, повећању броја бораца, стварању нових чета итд. Мени је пало у очи да је то већ била војска са челичном дисциплином. Постојали су командири десетина који су одговарали команди чете за своје десетине. Жикица нам је рекао да ступањем у Одред ступамо у један организован колектив и позвао нас да предамо све паре у заједничку благајну. Нисмо се, наравно, много двоумили, предали смо колико је ко имао, а он је то дао у благајну.

Ја сам се, иначе, одраније припремао за одлазак у партизанае, па сам, између осталог, купио и једно лепо сељачко одело, какво се носило у околини Ваљева — гуњ, чакшире, опанке, вунене чарапе, — тако да сам полазећи у Одред комплетно био обучен у сељачко одело. Некако одмах после доласка у Одред позвао ме је Жикица на разговор. Рекао ми је да један друг треба да иде у Ваљево на извршење неког специјалног задатка, објашњавао ми важност тога, и на крају додао да је потребно да своје одело заменим са тим другом како би он могао да оде у Ваљево. Иако сам волео то своје одело, нисам имао куд. Кад је тај друг дошао видим да је то Диша Кољковић, мој добар друг из Ваљева. А Диша је имао неко до злабога старо жандармско одело, скоро да се није могло употребљавати.

(Радио Ваљево, мај 1977.)